

Destin istoric și profetism românesc în viziunea lui
Emil Cioran. Metamorfozele unei critici severe

Constantin Stoenescu

**ANNALS of the University of Bucharest
Philosophy Series**

Vol. LX, no. 1, 2011
pp. 83 – 96.

**ANALELE
UNIVERSITATII
BUCURESTII**

DESTIN ISTORIC ȘI PROFETISM ROMÂNESC ÎN VIZIUNEA LUI EMIL CIORAN. METAMORFOZELE UNEI CRITICI SEVERE

CONSTANTIN STOENESCU¹

Moto: Zi și noapte, românii discută despre
România. (Emil Cioran)²

Abstract

I argue in this paper that Emil Cioran proposed a severe criticism of the Romanian people starting from the idea of historical destiny. In the end, this criticism has been turned into a prophecy. I formulate the hypothesis that Cioran expressed three successive attitudes towards the idea of destiny: rebellion, resignation, alienation.

Keywords: Emil Cioran, Romanian people, severe criticism, historical destiny, historical prophecy.

Trei întâmpinări ale destinului: revoltă, resemnare, înstrăinare

Unele dintre ideile și atitudinile exprimate de Emil Cioran în textele scrise în așa-numita „perioadă românească”, înainte de plecarea în Franța și adoptarea limbii franceze ca limbă a scrierilor sale, au stârnit pe bună dreptate numeroase controverse. Am însă impresia că în unele cazuri comentatorii s-au lăsat seduși mai mult de oportunitatea controverselor decât de textul cioranian, astfel încât anumite șabloane interpretative prevalează asupra conținutului propriu-zis al textului sau duc la o selecție care este de la bun început menită să confirme schema interpretativă. În acest studiu pornesc de la ipoteza că Emil Cioran propune o critică severă asupra unor tradiții și instituții din societatea românească și că pot fi identificate câteva asemenea teme critice care reapar și în opera mai târzie. Între acestea, tema reformării sau a modernizării societății românești, dar și aceea a evaluării șanselor de schimbare pornind de la o înțelegere a istoriei bazată pe ideea de destin al unui popor. În unele dintre judecățile sale de tinerețe Cioran dovedește deopotrivă naivitate și patimă, face

¹ Universitatea din București, noua_alianta@yahoo.com

² EMIL CIORAN (1995), *Schimbarea la față a României*, Editura Humanitas, București, p. 57.

exagerări, nedreptăți și erori. De altfel, ulterior își va mărturisi regretul pentru aceste „păcate ale tinereții”, așa cum au fost, între altele, simpatiile sale politice.

Studiul de față este centrat prioritar pe tema schimbării și a destinului istoric și o face întorcându-se, poate excesiv, la textul lui Cioran. Oricum, numărul mare de citate *in extenso* este generat și de o motivație estetică, aceea că pe această temă Cioran a reușit să scrie unele dintre cele mai izbutite și mai valoroase pagini din punct de vedere literar. De aceea, în locul comentariului rezumativ sau al parafrazărilor am preferat de fiecare dată să recurg la text.

Cred că *Schimbarea la față a României* poate fi considerată o *critică severă* la adresa României și a poporului român. Tânărul Cioran, nemulțumit de condiția de *cultură mică* a culturii românești și revoltat de neparticiparea la istorie în stil mare, găsește o explicație pentru acest eșec în câteva vicii fundamentale ale poporului român, între care păcatul originar al *golului istoric inițial*. Din aceste defecte psihologice structurale a rezultat *înțelegerea istoriei ca destin* și inventarea unui profetism orientat spre trecut, când de fapt salvarea poate veni doar dintr-o asumare a unei noi *misiuni istorice*, înainte de toate, din înfăptuirea curajoasă a unui *salt pe treapta istoriei*.

Cred că această critică severă propusă de tânărul Cioran a suferit în timp câteva transformări. În acest studiu încerc să surprind felul în care Cioran a revizuit nu atât ideea de destin istoric, cât atitudinea sa față de un posibil fel de a fi în istorie ca popor. Dacă în *Schimbarea la față a României* tânărul Cioran căuta o nouă formulă a profetismului românesc și se revolta cu pasiune pentru a găsi o cale de depășire a condiției istorice printr-un salt istoric chiar împotriva destinului, în *Îndreptar pătimăș* pare să se tempereze și să accepte resemnarea, învins de forța *destinului valah*, iar în *Ispita de a exista*, de acum scriitor al limbii franceze, pare să se înstrăineze în raport cu ceea ce îi este românesc, ia o distanță teoretică față de problemă și se întrebă în stil ironic esențialist cu privire la *ce înseamnă să fii român*. Să fie această detașare doar un joc hermeneutic, sau Cioran a devenit între timp atât de străin față de poporul său încât scrie despre acesta ca despre altul? Dacă această a doua parte a întrebării ar duce către un răspuns afirmativ, atunci am găsi aici și recunoașterea eșecului profetismului asumat inițial. Destinul s-a dovedit iarăși mai puternic decât voința individuală și mai viclean decât mintea omenească, iar personajul Emil Cioran, cu peregrinările lui cu tot, inclusiv cele livești, nu va fi făcut nimic altceva decât să împlinească ursita sorții, chiar dacă nu se va mai fi recunoscut pe sine printre valahi. Desigur, o cercetare completă trebuie să ia în considerare nu doar această legătură dintre câteva cărți, ci și aspecte biografice și istorice, inclusiv corespondența sau alte pronunțări ocazionale. Cred însă că toate aceste date nu ar modifica decisiv dezvoltarea ipotezei de lucru a acestui studiu. Rămâne promisiunea unui proiect de mai mari dimensiuni, în care vor fi asamblate toate acestea.

Păcatul românesc original și alte câteva vicii fundamentale

Asemenea altor colegi de generație, Emil Cioran este preocupat de elaborarea unui proiect de reformare a României. Conștient de riscurile unui demers cu o încărcătură profetică, Cioran încearcă să găsească cel mai bun punct de pornire într-o critică severă a României, dar, în același timp, recunoaște că o asemenea critică nu este imparțială, dezinteresată, ci cuprinde în ea cele mai subiective atitudini, reacții și răbufniri. Altfel spus, Cioran pretinde că nu vrea să propună o utopie și nici nu își asumă o descriere neutră: „Nu pot să fac știință pe propriul meu destin”³.

Privită din această perspectivă aparent contradictorie a unei obiectivități pasionale, România este îndată clasificată de Cioran drept o *cultură mică*, ceea ce, dacă luăm în seamă înțelesul pe care el îl dă acestei expresii, nu este o situație prea bună. În *Schimbarea la față a României* Cioran vorbește chiar despre o „tragedie a culturilor mici”. În timp ce o mare cultură este „o soluție a tuturor problemelor”,⁴ reprezintă un centru primordial și iradiant, așa cum au fost Egiptul, Grecia, Roma, Germania, Rusia și Japonia, pentru a reda chiar enumerarea preferată de Cioran, culturile mici, așa cum sunt Suedia, Danemarca, Elveția, România, Bulgaria, Ungaria, Serbia, n-au valoare decât în măsura în care își depășesc condiția și complexul de inferioritate.

Asemenea oricărei alte culturi mici, România nu a reușit nimic mai mult decât să se remarce episodic în măsura în care a interferat cu tendințele și ritmul marilor culturi. De fapt, din perspectiva unei critici severe România își dezvăluie condiția tragică de a nu avea o istorie: „... trecutul României este *timp fără istorie*”⁵, „România e geografie, nu e istorie”⁶. România nu a reușit să iasă din starea de suficiență geografică, nu și-a depășit reflexul de supraviețuire teritorială și nu a avut nimic de transmis celorlalte țări și culturi. De fapt, această cuminenție, confortabilă, e drept, atâta timp cât alții nu ne-au luat în seamă, ne-a ținut în marginea istoriei: „O țară are valoare numai când devine o problemă pentru alții, când numele ei înseamnă o atitudine”⁷.

În *Schimbarea la față a României* Cioran face o diagnoză a stării de a fi a poporului român. El susține că, în ordine cauzală, anumite deficiențe profunde, primordiale, asemenea unui *datum* inițial, au decis alegerile noastre și cursul istoriei: „Deficiențele actuale ale poporului român nu sunt produsul *istoriei* sale, ci istoria aceasta este produsul unor deficiențe psihologice structurale”⁸. În capitolul al treilea, intitulat „Golurile psihologice și istorice ale României”, Cioran identifică un viciu fundamental „un gol inițial din care derivă seria de

³ *Ibidem*, p. 100.

⁴ *Ibidem*, p. 9.

⁵ *Ibidem*, p. 47.

⁶ *Ibidem*, p. 54.

⁷ *Ibidem*, p. 54.

⁸ *Ibidem*, p. 60.

ratări ale trecutului nostru. În începuturile românești n-a existat un suflet *format*, deoarece un popor se descoperă sieși și lumii într-un proces îndelungat, ci numai dispoziții, virtualități care în totalitatea lor pot arăta sensul unei revoluții și al unui destin. În potențialul psihic al poporului român trebuie să existe o inadecvare, o neconformitate în surse, care iau un contur de deficiență substanțială⁹. Acest gol istoric al începuturilor funcționează asemenea unui păcat originar nedefinibil, dar prezent într-o formă ascunsă în fiecare dintre prezențele noastre istorice. De aici rezultă spectacolul eșecurilor succesive, fenomen pe care Cioran ar fi vrut să-l discute, așa cum mărturisește, într-o carte intitulată *Neantul românesc*¹⁰.

Acest viciu fundamental al începuturilor nu vine din absența unei stări de religiozitate care ne-ar fi asigurat adâncimea sufletească, nu este un defect de natură religioasă. El este anterior contactului cu religia, vine dinaintea începuturilor religiozității, din situarea noastră în spațiu și din căderea noastră în timp. Am fost așezați în spațiu și timp și nu am îndrăznit să înfruntăm marginile pentru a ne situa altfel. A lipsit acea primă discontinuitate sau acel prim salt generat de „tensiunea și fiorul contactului cu religia”¹¹. De fapt, ca orientare colectivă, ne-a lipsit în mod structural „*pasiunea distructivă pentru ideal*”¹². Cioran desparte ortodoxia de această vinovăție: „Defectele de evoluție ale României nu sunt de natură religioasă. Dacă nu ne-am mișcat atâta timp nu este de vină ortodoxia: suntem noi”¹³. În acest sens, în termenii lui Cioran, noi nu am cunoscut contactul tensionat cu religia, ci am fost așezați în spațiul nostru istoric înzestrați deja cu o stare de religiozitate.

România a devenit astfel o potențialitate și „a întârziat sistematic să devină o actualitate istorică”¹⁴. Această întârziere în starea de potențialitate sau amânare a faptelor istorice decisive este marele defect al României și a marcat hotărâtor istoria românilor. Într-o lume care poartă stigmatul fragmentarului și în care totul este aproximativ, cu singura excepție admisă de Cioran, Mihai Eminescu¹⁵, singura ieșire o reprezintă saltul istoric.

Istoria ca destin și necesitatea saltului

Pentru a urca pe treapta istorică, adică pentru a face istorie, România trebuie să-și depășească starea de inferioritate generată de defectele sale

⁹ *Ibidem*, pp. 59-60.

¹⁰ EMIL CIORAN, LUCA PIȚU, SORIN ANTOHI (2009), *Le Néant roumain/ Neantul românesc*, Iași, Editura Polirom, 2009; trad. Mona Antohi și Sorin Antohi, p. 232.

¹¹ EMIL CIORAN, *op. cit.*, p. 75.

¹² *Ibidem*, p. 73.

¹³ *Ibidem*, p. 78.

¹⁴ *Ibidem*, p. 87.

¹⁵ *Ibidem*, p. 74.

fundamentale și să-și asume saltul istoric: „Necesitatea saltului istoric apare cu atât mai imperioasă, cu cât depășirea și înfrângerea acestor insuficiențe originare este condiția lansării noastre în lume”¹⁶. Dar în ce condiții poate face istorie un popor precum poporul român? Așa cum remarcă Cioran, „Românii n-au aproape nici o înțelegere pentru istorie, căreia-i substituie concepția *destinului*”¹⁷.

Dacă istoria este înțeleasă ca destin, atunci trebuie să decodificăm înțelesul dat destinului pentru a înțelege atitudinea față de istorie. După Cioran, ideea de destin este la români „o direcție interioară într-o lume de contingente, o fatalitate într-o lume de variabile”¹⁸, adică scapă logicii și se plasează în forma unor contingente interiorizate ca fatalitate în zona iraționalului. Nimic deosebit, s-ar putea replica, față de înțelesurile date destinului în alte culturi, numai că Cioran găsește o deosebire care face diferența și poate explica neangajările și refuzul istoriei de către români: în timp ce culturile moderne, așa cum ar fi cea germană sau cea franceză, au înlocuit ideea metafizică a destinului cu una psihologică, românii au rămas la ideea de soartă, adică la o idee care corespunde unui înțeles metafizic al destinului. Drept urmare, în timp ce la alte popoare ideea de destin ia cel mult forma unui determinism mecanic în cazul în care depășește sfera psihologică, în cazul românilor fatalismul devine determinism pe baze metafizice, adică încorporează substanțial destinul în realitatea esențială.

În plan epistemologic ideea de destin are meritul de a explica, în același timp, totul și nimic. Forța oarbă a destinului devine principiu explicativ unificator al tuturor conținuturilor de viață, chiar dacă acestea sunt foarte diverse și deseori divergente. Românii recurg la ideea de fatalitate pentru a explica în mod simetric atât eșecurile cât și reușitele, fără a pune la îndoială în vreun fel această capacitate explicativă și justificativă a destinului. Efectul acestei atitudini epistemologice față de lume este scepticismul în înțelegerea rosturilor individului în lume. Românii nu încearcă să schimbe cursul lucrurilor, deoarece ei cred că știu că toate încercările vor fi zadarnice.

Din înțelegerea destinului ca soartă și din atitudinea sceptică se dezvoltă o viziune asupra societății și istoriei, asupra relațiilor dintre indivizi și mersul istoriei. Se ajunge la un exces de înțelegere, la o păsuire a istoriei, la fuga de conflict și de dramă. Nu are rost să îți consumi energiile, soarta se va împlini în cele din urmă, nimeni nu se poate sustrage, pentru că, o știu toți românii, de ceea ce îți este scris nu poți să scapi. Aș spune că în opinia lui Cioran românii au rămas la primul înțeles al destinului în ordinea istoriei culturii, acela de forță nemiloasă implacabilă, așa cum îl regăsim în tragediile lui Eschil, în drama lui Oedip, cel al cărui liber arbitru nu este nimic altceva decât o amăgire. Dar în timp ce vechii greci au *ars* cultural, prin Sofocle și Euripide, acest înțeles al destinului, românii au rămas păstrătorii lui.

¹⁶ *Ibidem*, p. 60.

¹⁷ *Ibidem*, pp. 90-91.

¹⁸ *Ibidem*.

Românii duc înlăuntrul lor ideea de destin până la ultimele consecințe și o interiorizează la nivelul trăirilor ca umilință. Ca sentiment a-istoric, umilința ne așează întotdeauna sub lucruri și duce la refuzul vieții. Atitudinea sceptică și sentimentul umilinței se potențează reciproc la nivel individual și pe plan social. Cioran sesizează această acțiune dizolvantă a umilinței: „Dacă, individual, ea poate presupune un spirit detașat, în expresie colectivă e descurajantă. Umlința este un viciu. Căci răpește atât omului, cât și lumii, farmecul și valoarea. Una dintre marile cauze ale scepticismului românesc este și influența dizolvantă a umilinței, acest sentiment ce ne-a umbrit pe noi românii de când e lumea.”¹⁹

De aceea, după Cioran, pentru a înțelege istoria și pentru a se integra în istorie, românii trebuie să înceapă cu abandonarea ideii de destin, înțeles ca „realitate sub care omul geme, incapabil de a se mișca”²⁰. Numai în acest fel, printr-o schimbare radicală în forma unui salt istoric, prin dislocarea lumii noastre în care stăm așezați prea cumsecade, vom putea schimba ceva, chiar și cu prețul unei Români în delir, iubită și dorită de Cioran²¹.

Acesta este punctul de la care Cioran se transformă dintr-un critic sever al poporului român într-un profet al misiunii sale istorice: „*Dacă problema misiunii noastre nu va deveni o doctrină de mântuire, suntem pierduți*, adică ne vom pierde în noi înșine, fiindcă lumea nu ne-a avut niciodată”²².

Profetism și schimbare la față

Născut într-o cultură mică, profetismul românesc este pe măsura acestei culturi, bazat pe un instinct al istoriei diminuat, redus la evenimente și orientat spre trecut. De altfel, în general, „profetismul național al culturilor mici nu depășește semnificația unui moment istoric”²³. Pentru cultura română Eminescu este cel mai bun exemplu în această privință, marele nostru poet căutând un proiect național într-o istorie în care nu găsești nimic solid pentru a deveni fundamentul unei construcții trainice.

Nici una dintre experiențele istorice ale României nu a produs o formă de viață clară, coerentă, generatoare de mari proiecte sociale sau politice. Bunăoară, după Cioran, democrația românească n-ar fi creat nici măcar conștiința de cetățean²⁴. Deși România a parcurs toate treptele necesare saltului istoric, ea este dominată de câteva permanențe care o țin pe loc. Între acestea,

¹⁹ *Ibidem*, p. 89-90.

²⁰ *Ibidem*, p. 90-91.

²¹ „Suntem un popor prea bun, prea cumsecade și prea așezat. *Nu pot iubi decât o Românie în delir*”, CIORAN, *Schimbarea la față...* p. 91.

²² EMIL CIORAN, *op. cit.*, p. 69.

²³ *Ibidem*, p. 25.

²⁴ *Ibidem*, p. 46.

civilizația țărănească și arta populară, prea puțin pentru a face istorie la modul dorit de Cioran: „România n-are nimic în afară de țărani, artă populară, și peisaj de care nu este responsabilă. Dar cu țărani nu putem intra decât prin poarta din dos a istoriei”²⁵.

Deși România are semnele exterioare ale unei națiuni, ea nu corespunde conceptului de națiune în înțelesul definit de Cioran deoarece lipsește dimensiunea cuceririi și întăririi puterii, a bătăliei pentru impunerea unei idei istorice. Dialectica relației dintre popor și națiune este cadrul în care un proiect istoric prinde viață, devine consistent și este asumat: „Poporul, considerat în sine, nu este un fenomen spiritual; prin națiune el participă la spirit, care și ea întrupează istoric valori spirituale, fără să fie, în esența sa, spirituală. ... Națiunea este un nivel superior al poporului: numai la rangul ei un neam câștigă elanul agresiv și acea ofensivă fecundă care este marca unei individualități bine definite”²⁶.

Deoarece mesianismul nu înseamnă nimic altceva decât „lupta și suferința pentru realizarea unei astfel de idei”²⁷, recunoașterea stării de fapt devine punctul de la care Cioran își asumă sarcinile unui profet și stabilește o misiune istorică pentru poporul român. După Cioran, momentul este unul decisiv, poate unul predestinat, și în relație cu propria istorie a poporului român contează mai mult decât întreaga istorie universală, fiind o problemă de a fi sau a nu fi în istorie: „Dacă România nu țintește spre momentul ei solemn, dacă tot ce a trăit această țară într-un trecut de umilințe și un prezent de compromisuri nu se va răzbuna în voința de afirmare și de definire a unui destin, atunci totul este pierdut. În umbră a trăit, în umbră va muri! Dar dacă forțele ei subterane care trebuie să existe și pe care noi nici nu le bănuim vor scoate la iveală o altă Românie, cu alte conținuturi și cu alt contur? Nu vom fi atunci îndreptățiți să așteptăm splendoarea unui destin, ce în trecut nici măcar în transparența iluziilor noastre nu ni s-a revelat?”²⁸ Iar acest destin nu înseamnă doar integrarea în istorie, ci și trăirea lui cu îndrăzneală, chiar cu puțină trufie, asemenea unui Prometeu înțeles ca erou civilizator care are curajul să înfrunte zeii. România s-ar afla la momentul la care își poate înfrunta propriul destin pentru a-și confirma un destin. Numai în acest fel România s-ar constitui într-un moment necesar ar istoriei universale. Dar, scrie Cioran, „Trebuie să recunosc – ca unuia căruia destinul României i-a albit multe nopți – că noi n-am făcut aproape nimic pentru a nu fi superflui. Ne-am mulțumit cu puțin, mândri de a nu fi nimic. Soarta, care este o adevărată categorie a istoriei și nimbul forței, pare a nu ne surâde deloc. Dar tot ce trăiește în istorie și pentru istorie și nu cunoaște gloria este pierdut”²⁹.

²⁵ *Ibidem*, p. 51.

²⁶ *Ibidem*, p. 55.

²⁷ *Ibidem*, p. 52.

²⁸ *Ibidem*, pp. 47-48.

²⁹ *Ibidem*, p. 53.

Cum se poate petrece acest salt istoric al asumării unei misiuni istorice? După Cioran această transformare are caracteristicile unei schimbări la față: „Întreaga noastră misiune politică și spirituală trebuie să se reducă la voința încordată a unei schimbări la față, la trăirea exasperantă și dramatică a metamorfozei întregului nostru stil de viață. Dacă înțelepciunea seculară care spune că istoria nu face salturi, ar avea dreptate, atunci ar trebui să ne sinucidem cu toții pe loc. Dar instinctul, pasiunea și elanul nostru profetic, de la toți pot să învețe ceva numai de la înțelepți nu. Existența noastră nu poate primi un sens decât de la un salt, de la un salt definitiv și esențial”³⁰. Pe scurt, „România are nevoie de o exaltare până la fanatism. O Românie fanatică este o Românie schimbată la față. Fanatizarea României este transfigurarea României”³¹.

Această schimbare la față ar transforma poporul român în substanța lui, ar însemna trecerea de la o Românie mediocră, domoală și înțelegătoare, la o Românie naționalistă care, refăcută material și moral, renunță la proverbiala ei omenie și o înlocuiește cu ardoarea facerii istoriei³², înțeleasă, pentru a folosi o terminologie preferată de Cioran, ca ardere a etapelor, dar și ca răsturnare a destinului prin scoaterea la iveală a ceea ce, tot după Cioran, se afla în ascundere: „O Românie cinstită și ordonată nu înseamnă absolut nimic, dacă dincolo de confortul moral și material nu se elaborează frenetic o expansiune altor forțe ascunse, pe care nu avem dreptul să nu le bănuim. Spre marea mea revoltă, naționalismul nostru a conceput România viitoare ca un fel de Elveție. Ordine, cinste, moralitate și numai atât. Dar dacă România nu-și poate găsi nici un sens de dominație în lume și nici măcar în Balcani, dacă misiunea ei ne satisface în ordinea internă și în și apărarea granițelor, iar ideea ei istorică în cultivarea unui așa-zis spațiu național care a tolerat constantele reacționare ale sub-istoriei noastre – atunci mai bine să ne dizolvăm în agonia prelungită în care ne complacem”³³.

Destin valah și trecere prin lume

Din acest proiect mesianic Cioran nu a văzut împlinindu-se mai nimic. Destinul l-a dus pe meleaguri străine de unde a urmărit cu resemnare neîmplinirea profețiilor sale privind saltul istoric al României transfigurate. Aflat în străinătate, Cioran continuă să scrie despre România din perspectiva unuia care se află doar provizoriu în afara țării. Însemnările sale din *Îndreptar pătimăș* continuă unele dintre temele din scrierile publicate deja, iar temeii destinului național îi adaugă chiar și mai multă ardoare într-o tonalitate

³⁰ *Ibidem*, p. 48.

³¹ *Ibidem*, p. 46.

³² *Ibidem*, p. 91.

³³ *Ibidem*, pp. 53-54.

negativă. Sunt două fragmente în care Cioran revine la tema destinului, unul, fără titlu, consacrat nenorocului ce i-a fost ursit neamului românesc, celălalt intitulat explicit *Destin valah*.

În primul fragment Cioran dă mai multă tărie nihilistă tezei sale cu privire la sterilitatea spațiului cultural românesc și adaugă teza secundă a absenței idealului, ceea ce ar duce în fapt la un anumit fel de a fi prezent în lume în modalitatea simplei treceri prin lume: „Născut din neam fără noroc, la ce-ai osândi ursita mârșavă și-ai îndulci prin lămuriri haina hărăzire? La poalele Carpaților mersul lumii trece pe lângă om și soarele se-neacă în bălegar și în vulgaritate. Nici un ideal nu stropește veselia mortuară a supușilor vremii, în preajma aceea de Răsărit”³⁴.

Spațiul românesc este vid, deșertificat de absența unor idealuri. Și la nivel instituțional întâlnim același pustiu, totul fiind deplasat prin forța centrifugă a vidului agresiv într-o marginalitate vulgară în care doar cârciuma și bordelul își mai au rostul. Acestea din urmă înlocuiesc biserica: „te-mbeți și-njuri, ca să nu-nngenunchi și să te rogi”³⁵. Cioran vede de la distanță nu doar un deșert natal, ci și o lume urâtă, în care poți doar să îți uiți „amarul de veacuri al țării” sau să cauți o consolare în codru.

Această desfășurare a istoriei este pusă sub semnul aceluiași destin neiertător: „A fost scris ca urmașii sângelui dac și-ai altor ginți nesigure și turburi să nu-și înțelească nici un gând în fericire și stropii noștri să înmănuncheze în șirag de nemângâieri moșteniri de seminții înfrânte. Suspinul și blestemul au fost strategia noastră, ciobanii ruși din vreo stea a destrămării, rânduți suirilor spre cer și înjosirii în timp. Robia nativă a stins suflarea slavei într-un neam încercat de osânde. Orgoliul făpturii îi e străin. Nici ifosul măcar nu-i cunoscut păstorilor de turme și nu de idealuri”³⁶.

Cioran deplânge situarea în istorie a acestui „neam de nevoiași, nețăr murit în nenoroc, creat spre a mări tristețea celor născuți triști...”³⁷, faptul că mersul în lume al națiunii române nu se aude, dar nu mai caută repere pentru o schimbare radicală, ci se resemnează: nu se va ajunge la vreun liman cu o soartă gârbovită, cu atât de multele neînfăptuiri valahe³⁸.

³⁴ EMIL CIORAN (1991), *Îndreptar pățimaș*, Editura Humanitas, București, p. 50.

³⁵ *Ibidem*, p. 50.

³⁶ *Ibidem*, p. 51.

³⁷ *Ibidem*, p. 52.

³⁸ Cioran își exprimă această disperare față de vidul istoric valah printr-o revoltă literară, aproape de genul pamfletar: „Și inimii parcă i-a pus chingi, micimi de doină, iar darnicului Timp i-a răsucit curele să nu cumva să fugă cu pași repezi spre viitor.

– Ce națiune-i asta? – te-ntreabă mintea înfrigurată. Mersul ei nu s-aude-n lume.

– El se aude-n deznădejdea mea.

Gârbovita soartă, cine să i-o îndrepte? Și cerul se strâmbă parcă scârbit de neînfăptuirile valahe – și din înălțime, cu dispreț, îi azvârle ca un plocon dorit, dezlegare de orice menire.

Încotro să privești, de cine să fii mândru?”, CIORAN, *Îndreptar pățimaș*, p. 52.

Defectelor psihologice ale poporului român li se asociază forța implacabilă a destinului valah. În fragmentul din *Îndreptar pătimăș* în care investighează destinul valah sunt reluate aceleași teme ale unui viitor „ucis” de istoria unui neam fără trecut, de absența decepționantă a idealurilor și de prezența abundentă și aproape incestuoasă a resemnării. Firește, nu există nici un fel de scăpare: „Oriîncotro te-ai duce, blestemul lui te urmărește, îți muncește veghile, te chinui pentru el, căci oricât ai urî acele Ursitoare ce ți-au anulat destinul din veacuri peste veacuri – universul nu te mângâie de spațiul nefericirii în care te-ai născut. Nenorocul valah simțit în vine face cât boala lui Pascal – și până-n gât fiind în el, ești Iov automat. Ce nevoie să ai de lepră când te-a plămădit și treaz și valah? O dramă de două ori n-are deznodământ, acțiunea fiind funebră de la temelie!”³⁹

Acest nenoroc istoric de „ocnaș al timpului” de a nu avea istorie anihilează orice gest de bunăvoință și nu îl mai duce pe Cioran la un proiect de schimbare, ci la un protest verbal violent față de o stare de fapt pe care știe și crede că nu o mai poate controla în vreun fel. Fragmentul următor, cu virtuți literare deosebite, asemenea și celorlalte de mai sus pe care le-am redat pentru forța lor de sugestie ideatică amplificată prin folosirea retorică a limbajului, poate fi considerat, în opinia mea, expresia unei suferințe sufletești pe care filosoful pare să o suporte și mai greu de pe pozițiile abandonării proiectului schimbării la față. Este reacția celui care a fost înșelat într-o credință a sa și devine, sub efectul resemnării, la fel de intolerant pe cât de entuziast a fost. Dar iată acest text al supremei virulențe pamfletare: „Tu îți cunoști semenii de Valahie și rânjetul lor mieros de hoț de cai trecuți prin saloane. Înfrângeri de o mie de ani au născut lichele înfumurate de-o istețime stearpă, iar în țăranul vlăguit de dureri fără suflu, un văz al lumii alcătuit din glod și țuică – și cruci strâmbe de lemn ce veghează morți fără mândrie. În țintirimele de țară desprinzi simboluri pentru țara însăși, căci în nici o parte a lumii atâtea bălării n-au acoperit amintirea celor ce au fost cu o atât de generoasă demonstrație a uitării. Să nu fi lăsat Roma nici o picătură în sângele aceluia neam? Să nu fi moștenit el, cu cele câteva cuvinte ale ei, și urme de orgoliu, de înălțare, de putere? Să nu fim demni măcar de sclavii ei? Trecerea noastră prin lume nu poate trezi îngăduință nici scursurilor romane”⁴⁰.

Cioran descoperă că, în mod paradoxal, această situație în istorie nu duce la încercări de depășire a ei, ci activează „fondul de autoumilitare existent în condiția omului”⁴¹, ceea ce duce în plan ontologic la o diminuare a ființării. Spre deosebire de ceilalți oameni care sunt sau nu sunt, românii sunt „puțințel”, își reamintește Cioran preferința românească pentru diminutive, încă un simptom al neducerii lucrurilor până la capăt sau al nedesăvârșirii permanente.

³⁹ EMIL CIORAN, *op.cit.*, p. 65.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 66.

⁴¹ *Ibidem*, p. 66.

Într-o asemenea civilizație a diminutivelor până și „moartea e de mână a doua în *piciorul de plai* al infinitesimalului național”⁴².

Găsim aceeași explicație, în măsura în care căutăm o explicație – începuturile poartă asupra lor un păcat original care s-a substanțializat într-o istorie marcată de un destin inevitabil: „Ce piază rea a pecetluit începuturile noastre? Și ce sigiliu a întipărit semnele lipsei de menire ca o rușine inițială? Nici o cunună de mărire n-a-mpodobit vreodată tivdă de valah. Cu capul în pământ își plimbă destinul slugarnic urmașii presupuși ai celei mai falnice ginți. Robi ai dezvățului, ei nu știu că făptura își atinge rostul umilind soarele prin străfulgerări de pasiuni și prin delir de superbă semeție. Sclavia e balta în care se tolănește lașitatea balcanică, nămolul voluptuos al colțului de Europă zăcând în delicii, lipsite de scuza nobleții sau a viciului.

De ce providența ne-ar fi urnit din vasta natură ca să-și rîdă de noi, gârbovindu-ne de pomană?

La descălecarea voievozilor a cântat o cucuvaie... ”⁴³

Cioran aplică pe cazul Imperiului Roman această schemă explicativă relativ simplistă și primește confirmarea faptului că istoria este făcută numai de popoare care sunt capabile să lupte cu pasiune pentru un ideal, asumându-și toate riscurile. În caz contrar, așa cum crede Cioran că este cazul poporului român, absența orgoliului național duce la absența din istorie și la o existență searbădă. Ecuația succesului în istorie ar fi una elementară: primești în funcție de cu cât participi. Or, popoarele care vor să facă istorie stând pe margine, în comoditatea lipsei de riscuri, rămân într-o permanență istorică a mediocrității adică, pentru a împrumuta termenii utilizați în epoca lui Dimitrie Cantemir, nici nu cresc, nici nu descresc. Aceste popoare ajung la o existență nulă, „câci nu cheltuiesc decât nimicul umilinței lor”⁴⁴.

Condiții ontologice de posibilitate și viclenia destinului

După câțiva ani de ședere în Franța și după debutul său în limba franceză, Cioran revine la temele criticii severe și la problema destinului istoric românesc, numai că de data aceasta o face de pe pozițiile unei distanțări teoretice, aproape asemenea unui străin, regăsindu-și țara sa doar în amintire, fără nici o noimă, asemenea unei materializări a neantului.

În *Ispita de a exista* Cioran reia în modalitatea parafrizei întrebarea din *Scrisorile persane* ale lui Montesquieu, pusă în saloanele pariziene nobilului Rica: „Cum poți să fii persan?” devine „Cum poți să fii român?” Citez întregul fragment: „Paradoxul de a fi persan (român) este un chin pe care trebuie să știi

⁴² *Ibidem*, p. 67.

⁴³ *Ibidem*, p. 67.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 79.

să-l identifici, un cusur de care trebuie să profiți. Mărturisesc că am privit cândva ca pe o rușine apartenența la un popor oarecare, la o colectivitate de învinși, cu origini asupra cărora nici o iluzie nu-mi era permisă. Credeam, și poate nu mă înșelam, că ne iviserăm din drojdia barbarilor, din deșeurile marilor invazii, din acele hoarde care, incapabile să-și continue drumul spre Vest, au eșuat de-a lungul Carpaților și Dunării, ca să se pripășească acolo și să somnoleze, gloată de dezertori la fruntariile Imperiului, scursură boită cu o brumă de latinătate. La așa trecut, așa prezent. Și așa viitor. Ce încercare pentru juna mea semetie! Cum e cu puțință să fii român? era o întrebare la care nu puteam răspunde decât umilindu-mă-n fiecare clipă. Detestându-i pe ai mei, detestându-mi țara, cu țărani ei atemporalii, îmbătați de toropeala lor și parcă plesnind de buimăceală, roșeam pentru această ascendență, îi renegam, refuzam veșnicia lor de mâna a doua, le respingeam certitudinile de larve pietrificate, reveria geologică. Degeaba căutam pe chipurile lor zvâcnirea sau măcar maimuțarea revoltei: maimuța, vai!, agoniza în ei. De fapt, nu țineau ei oare de regnul mineral? Neștiind cum să-i mai îmboldesc, cum să-i însuflețesc, am ajuns să visez la o exterminare. Numai că pietrele nu pot fi masacrate. Spectacolul pe care mi-l ofereau îmi justifica și descumpănea, îmi hrănea și îmi reprima isteria. Și nu încetam să blestem întâmplarea ce făcuse să mă nasc printre ei”⁴⁵.

Iar toată această stare a firii românești este pusă pe seama destinului, ideea respinsă de Cioran, dar adoptată ca filosofie de viață de români. Recursul la destin oferă întotdeauna o scuză pentru orice neîmplinire, fiind modul viclean în care lașul își maschează neimplicarea. De fapt, într-o asemenea viziune asupra istoriei se ascunde o viziune deterministă asupra istoriei, dar și o încercare de mântuire negativă, prin lăsare în voia sorții, demers ce aduce la iveală un temei afectiv profund.

Diferența ontologică dintre felul de a fi în lume al unui popor sau altuia poate fi explicată și prin modul în care este înțeles destinul. Bunăoară, dacă la unele popoare, așa cum ar fi poporul german, destinul este pus, până la un punct, în dependență de voința aceluia popor, la români destinul este conceput drept exterior, atotputernic și suveran, sursă a dezastrelor. De aici lipsa de înclinație pentru efort, precum și necredința în utilitatea actului.

Romania este după Cioran un spațiu al irosirii, al ratării, căruia i se poate aplica exclamația de secol nouăsprezece a rusului Tiutcev, „Vei dispărea în spațiu, o, Rusia mea!”⁴⁶ România, după Cioran, într-un exercițiu de profetism negativ, era „mult mai bine rânduită ca să dispară, perfect alcătuită pentru a fi înghițită, înzestrată cu toate calitățile unei victime ideale și anonime. Tradiția suferinței fără capăt și fără motiv, plenitudinea dezastrului – ce ucenicie la școala semințiilor zdrobite! Cel mai vechi istoric român își începe cronică

⁴⁵ EMIL CIORAN (1990), *Ispita de a exista*, București, Editura Humanitas, trad. Emanoil Marcu, pp. 45-46.

⁴⁶ Vezi CIORAN, *op.cit.*, pp. 47-48.

astfel: *Nu este vremea supt om, ci bietul om supt vremi*⁴⁷. Această formulă ar fi însă valabilă pentru întreg sud-estul european, o continuare a unei tradiții inconștiente, începută cu lamentările corului din tragedia antică.

„Străinul” Cioran discută în *Ispita de a exista* despre foloasele exilului și despre condiția ontologică sub care cade cel ce își asumă o asemenea situație în lume. Exilatul nu este „un personaj care abdică, se retrage și rămâne în umbră, desemnat cu nenorocirile lui, cu condiția de obiect netrebuincios”⁴⁸. Exilatul este cu totul altceva, „un ambițios, un dezamăgit agresiv, un ins acrit dublat de un cuceritor”⁴⁹.

Dar ce presupune exilul? Care sunt noile angajamente în plan ontologic ale celui înstrăinat? Cioran crede că este cu puțință chiar o mutație ontologică, o asumare a unei noi identități: „Cine își reneagă limba adoptând-o pe-a altora, acela își schimbă identitatea și chiar decepțiile. El se rupe – trădare eroică – de amintirile sale și până la un punct, de sine însuși”⁵⁰. În această ruptură se află condițiile de posibilitate ale înstrăinării și ale raportării la poporul de origine cu un amestec de neutralitate, indiferență și obiectivitate, altfel spus, de pe poziția unui străin.

Întrebarea „Cum e cu puțință să fii român?” este, după Sorin Antohi, „formula sintetică a unui scandal ontologic”⁵¹, efect al tipului de discurs inaugurat de Nae Ionescu prin care planul istoric este adus în plan ontologic. O asemenea translație nu ar trebui să mire, ea a mai fost efectuată în cultura română, în mod sigur de pașoptiști, dar și de alte culturi în momentele de conștientizare acută a problemei naționale. Noutatea ar fi aceea că la Cioran românismul nu este doar criticat până la devalorizare, ci ia caracteristicile unui stigmat.

Dar Cioran nu va rămâne aici, la această despărțire însoțită de o privire străină asupra poporului român, adică la o înstrăinare a firii sale. La bătrânețe, într-un interviu, parcă pentru a împlini destinul valah pe care îl respinsese teoretic, retractează cele spuse la tinerețe și se declară adept al unei viziuni fataliste asupra lumii, asemenea celei împărtășite de țăranul român: „E curios, poporul român e poporul cel mai *fatalist* din lume. Când eram tânăr asta indigna, manipularea unor concepte metafizice dubioase – ca destin, fatalitate... – ca să explici lumea. Ei bine, cu cât înaintează mai mult în vârstă, mă simt tot mai aproape de originile mele. Acum ar trebui să mă simt european, occidental, dar nici gând să fie așa. După o existență în care am cunoscut destule țări și am citit multe cărți, am ajuns la concluzia că țăranul român avea dreptate. Țăranul acela

⁴⁷ *Ibidem*, p. 48.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 49.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 49.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 49.

⁵¹ SORIN ANTOHI (1999), „Cioran și stigmatul românesc. Mecanisme identitare și definiții radicale ale etnicității”, în volumul *Civitas imaginalis. Istorie și utopie în cultura română*, Iași, Editura Polirom, p. 237.

care nu crede în nimic, care crede că omul e pierdut, că nu e nimic de făcut, care se simte strivit de istorie. Ideologia mea de victimă este și concepția mea actuală, filosofia mea despre istorie. Realmente, toată formația mea intelectuală nu mi-a servit la nimic”⁵². Mai mult decât atât, Cioran se declară fascinat de fațeta primitivă a României, de țărani și viața la sat, mărturisind că satul este locul în care s-a simțit cel mai fericit⁵³. În fine, chiar și întrebarea referitoare la sensul vieții primește răspunsul dat de țăranul român: „am ajuns la aceeași concluzie la care au ajuns și țăranul român, și străbunii neștiutori de carte: nu există răspuns. Trebuie să te resemnezi și să te pregătești să întâmpini viața pasiv”⁵⁴.

BIBLIOGRAFIE

- BONDY, FRANCOIS *et al.*, (1993), *Convorbiri cu Cioran*, București, Editura Humanitas.
CIORAN, EMIL, LUCA PITU, SORIN ANTOHI (2009), *Le Néant roumain/ Neantul românesc*, Iași, Editura Polirom, trad. Mona Antohi și Sorin Antohi.
CIORAN, EMIL (1990), *Schimbarea la față a României*, București, Editura Humanitas.
CIORAN, EMIL (1990), *Ispita de a exista*, București, Editura Humanitas, trad. Emanoil Marcu.
CIORAN, EMIL (1991), *Îndreptar pătimăș*, București, Editura Humanitas.
ANTOHI, SORIN (1999), „Cioran și stigmatul românesc. Mecanisme identitare și definiții radicale ale etnicității”, în volumul *Civitas imaginalis. Istorie și utopie în cultura română*, Iași, Editura Polirom.

⁵² Francois Bondy *et al.* (1993), *Convorbiri cu Cioran*, București, Editura Humanitas, p. 19.

⁵³ *Ibidem*, p. 18.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 32.